

MARKEL ONAINDIA

**Begien aurrean eduki arren, ez gara gure historiaren atal
esanguratsuak ezagutzeko kapaz**

Mikeldiko harrizko irudia.

MARKEL ONAINDIA (1983-)

Markel Onaindia Txabarri Iurretan jaio zen 1983an. Umetan bertsoak idazten zituen, eta laster konturatu zen hizkuntzarekin jolastea gustatzen zitzaiola. Horri tiraka, Kazetaritza ikasi zuen Euskal Herriko Unibertsitatean eta, ostean, Anboto hedabidean hasi zen lanean; lehenik irratian, gero astekarian. Gaur egun ere bertan kolaboratzen jarraitzen du, astekariko zutabegile lez.

Gerediaga elkartearentzako ikerketak garatu ditu. Azken aldian, Goiuria ikastolaren historia jaso du liburu batean, eta Iurretako kofradien historia beste batean. Abadiñoko Mendiola auzoan egoniko eskolari buruzko dokumentala ere egin du, *Errekatxo baten onduen* izeneko.

Orriotara *Astola* aldizkarian argitaratutako erreportaje bat dakargu, Iurretako harginen bizipenak eta gorabeherak jasotzen dituen.

IURRETAKO HARGINAK

Gure ofizio baten azken aztarnen bila

Askotan, begien aurrean eduki arren, ez gara gure historiaren atal esanguratsuak ezagutzeko kapaz. Ez gara konturatzen munduaren joanaz, naturaren indarraz. Eskuekin arakutzen hasi, barrenera begiratu, eta gure txikitasunaz konturatzen gara. Lurrak gauza asko dauzka guri kontatzeko.

Harrizko herria da gurea. Harea, karea, mendeetan zehar pilotzen joandako bizia. Harriak eman digu babes, aterpea. Harriak eman digu lana, ofizioa. Harriak eman digu harremana, kultura. Iurretaren kasuan, bereziki nabarmena da hargintzan edukitako tradizioa, Santa Apolonia eta Gallanda inguruetakoa hareharriaren ustiapenean hain zuzen. Historian oso atzera eginez, horren adibide lez dauzkagu Mikeldiko idoloa (K.a. IV. eta II. mendeen artean, Gallandako harriz landua izan ahal dela uste da), eta Goiuria zein Amatzaz auzoetakoa leihotako mozarabiarrak (XI. mendea). Gerora, Erdi Aroan garapena gertatu zen hargintzaren arloan, baselizez eta dorretxez aparte baserriak ere harriz eraikitzen hasi zirelako. Iurreta eta Durangoko eraikuntzetako harria aipatutako harrobietatik atera zuten gehienbat.

XV. eta XIX. mendeen artean ofizioak hazkundera bizi izan zuen, eta horren erakusle da euskal harginak famatuak egin zirela atzerrian ere. *Bizkaitarrak* izenez ezagunak, hainbat lekutan ibili ziren lanean: Madrileko Gorteetan zein Escorialeko eraikuntzetan, Granada, Sevilla eta Kordobako katedraletan, Perun, Mexikon, Filipinetan... Esanguratsua da Bragan (Portugal) kale bat badela euren izenean, baita palazio bat eta *Museu dos Biscainhos* ere. Atzerrian beharrez ibili ziren harginetako batzuk izan ziren Pedro Arandia eta Frai Juan Azkondo iurretarrak.

XIX. mendean, harlanduaren eskari handiaren eraginez, Iurretako familia asko sektorean hasi ziren beharrez. Batzuk harrobietan bertan, eta beste batzuk harrien garraioan. Sasoi horretakoak dira San Migel eliza, Bakixako Palazioa, Trazaolako baserri-jauregia, Santa Mañako Ertzila, Mallabienako arkua, eta Arriandiko uraska zein monolitoa, besteak beste. Hargin batzuek euren lana sinatzen zuten, eta horren adibide da Andra Mariko eskinarri batean dagoena, 'Omar' izenagaz.

Amatzazko ermitako leihoa.

Familia askoren ogibide

Pablo Garitaonandia eubarrak Iurretako hargintza ikertu eta txosten bat idatzi zuen 1993an, zeinari esker hainbat datu dakizkigun, baita sektorean lanean ibili ziren askoren izenak ere. Santa Apoloniako harrobi nagusian, *Etxan* errekatxoaren bailara amaieran, ehundik gora hargin ibili ziren XX. mende hasieran. Garamendi familiarena –*Vulkanotarrak* lez ere ezagunak– zen harrobi hori, eta handik atera ziren Bilbo-Zumarraga trenbiderako zubi, arku eta isurbide asko. Oizen magalean, Gallandako harrobietan ere jardun zen familia hori, baita *Mañariko Baltza* marmolezkoan ere.

Beste familia garrantzitsu bat Mendiolarrena izan zen, Santa Apolonia, Gallanda, Amatzorbe eta Oxinbaltzako harrobietan euren arrastoa utzitakoak. Simon Mendiola lehenik, eta Julian, Felipe eta Txomin semeak ostean. Simon hargin garrantzitsua izan zela gogoratzen du haren biloba Jose Julianek, eta bere aita Julian eta osabak ere urte askoan ibili zirela ofizioan. Esaterako, Mendizabalen fabrikako bulegoetarako landu zuten harria. Haren arabera, aitzak kontatzen zion hargintza beheraldian zihoala, hemengo harriak erremintak jaten zituelako, eta ondorioz ez zelako errentagarria. Julian Mendiola 1968 ingurura arte ibili zen lanean. Txominek etxeak hornitzeko lanetan jarraitu zuen urte batzuetan, eta Felipe silikosiaren eraginez hil zen.

Harginen familiekin segituz, Arriandiko paper fabrikaren parean harrobi bi kudeatu zituen Joxe Agirrezabalek. Santa Apolonian, saga luzeko sendi bat etxebarritarrena da, gutxienez harginen hiru belaunaldi zeharkatu dituen. Arriandiko bereziartuarrak, Larruzea zornotzarrak... Familiez gainera, Juan Zarandona, Tomas Iriondo, Maite Madariaga eta Fidel García Melchor aipatu daitezke esperientzia handiko harginen artean. Orgarien kasuan, Goiuriko Galarzatarrak nabarmendu daitezke, idien laguntzaz Gallandako harriak Bilboraino eramane zituztenak hain zuzen.

Izan ere, gaur egun pentsaezinak ziren lanak egiten zituzten orduko beharginek. Gauza harrigarriak, errealitatea eta magia lotzen dituzten nobeletan antzera. Hasieran, harriak leretan bajatzen zituzten, idien eta karreteroek indarra baliatuta. Horrela, mendietan behera berezko estartak sortzen zituzten garraiorako. Santa Apoloniako harlandua idi-burdietan bajatzen zuten Durangoko eta Arandiako zamaketa kaietara, han trenaren esku lagatzeko. XX. mende hasieran hain zen handia trafikoa, trenbidearen adar bat harrobiperaino ailegatu zela, gaur egun Azken erretegia deneraino, iraganean *Bar La Cantera* izenekoa. Gerora, teknologia aurreratu eta kamioiak erabiltzen hasi ziren. Kuriosoa da, hala ere, gerraostean Kastor Kabiroyak izan zuen ideia: gerrako tanke bat erosi zuen Mugarrekolanda

ondoko marmoleko harrobitik lerei tiratzeko. Antza denez, tankea harantz igotzen zebilela Orozketa parean hondatu egin zen, eta ezin izan zen inoiz erabili.

Antzinako ofizio hori gure kulturaren parte bihurtu zen, eta gure plazetan hain ezagunak diren harri-jasotzaileek eta idi-probek harginen lanean dute sorburua.

Non dago Iurretako harria?

Santa Apolonia eta Gallandako harria ospetsua izan da, kalitate onagatik. Kolore onekoa eta gogorra da. Gallandakoa horiagoa da, baita gogorragoa ere, eta horrek lana zailtzen du. Erremintak errazago urratzen dira, eta azkenerako karuagoa ateratzen da.

Harrobi horietako harria gure inguruetako eraikin askotan topatu daiteke. Esaterako, Gallandako harria dago Iurretako elizan, Durangoko Andra Marian eta Santa Anan, Kurutziagako hotelean, Begoñako basilikako eskaileretan eta Begoñako tuneletan, Bilboko Ibaigane palazioan eta Aldundiaren egoitza den eraikinean... Santa Apoloniako harria dago Iurretako udaletxean, Kurutziaga kaleko hainbat etxetan, Bilboko Zabalguneko eraikinetan, Gaztelugatxeko eskaileretan...

Antzinako ofizio baten azken lekukoak

Hargintzak beheraldi sakona eduki zuen joan zen mendearen erdialdean, makineria berriaren eta zementuaren agerpenaren eraginez. Hareharria eraikuntzarako gutxiago erabiltzen hasi zen, eta ondorioz sektorea ahuldu egin zen. Harrobietan lanean jarraitu zuten gehienek beste norabide bat hartu zuten, labegariaietarako produkzioari bidea zabalduz. Labeen hormak isolatzeko balio zuten adreiluak lantzen hasi ziren, eta orduz geroztik, nagusiki industria horri lotuta egon da hargintza. Eraikuntzari dagokionez, maila txikiagoan, baserriak konpontzen edo txaletak egiten ibili izan dira batzuk; beti ere etxeak kanpoaldetik janzten, hormak manposteriaz kubritzen, arkuak, eskinarriak, harlauzak eta leihoak sortzen, eta barrualdean beheko suak prestatzen ere bai.

Gallanda inguruetako harrobiak 40ko hamarkadatik ia geldirik egon dira, ustiapen puntual batzuk kenduta. Santa Apoloniako batzuk, oster, duela gutxira arte egon dira aktibo. Gaur egun ez da bat ere zabalik geratzen. Manuel Mateo salamancarrak zeukan harrobia izan da azkenetakoa. Bere suhi Julian Perezek hartu zion erreleboa 2002an, eta 2020ko abendura arte egon da martxan. Perez duela 30 bat urte hasi zen hargintzan. Gogoratzen du orduan Santa Apolonia ingurua harrobi partzela txikiz josirik zegoela, eta eurenean 22 bat behargin zebiltzala lanean. Harria ateratzera eta eskarietarako prestatzera dedikatu izan da bera. Beso

indartsuak ditu, eta eskuetan lanaren aztarnak ageri zaizkio. Dioenez, ez zuen eskularrurik erabiltzen, eta azkenaldian sektorean makineria sartu bazen ere, eskulanean oinarritutako ofizioa izan da harginarena. Eskuak, harria eta erremintak. Mailua, matxeta, ziria, zizela, bufarda, puntero, palanka... izan dira ohiko erremintak. «Eskulana oso gogorra zen. Barrenatu, zatitu, lisatu, kantoiak eskuz landu... Eta hori beroarekin, euriarekin, hotzarekin... lan gogorra zen», esplikatzen du Perezek. Bere harrobiko eremu batzuk bistan daude oraindik, paisaia bukoliko horretan iragana bizirik balego bezala. Hara begira, harriari buruz berbetan hasi eta azaldu du *Durango hareharria* izenagaz erregistratu zuela, eta intereseko harriaren izendapena lortzeko saiakera ere egin zuela Jaurlaritzan eta udalean, emaitzarik lortu barik.

Julian Perezek jubilatzerakoan zarratu zuen harrobia, 2020an. 2008ko krisialdiaz geroztik bakarrik ibili zen lanean, baina horren aurretik bederatzi behargin edukitzera ere heldu zen. Bere sasoiaren zein bere aitaginarrebarenean hargin ugari pasa zen harrobi horretatik, eta horixe da Oskar Azpitarte durangarraren eta Antolin Conde aperribaitarraren (Galdakao) kasua, adibidez. 80ko hamarkadaren erdialdean Inazio Astigarragaren Durangoko marmolerian ikasi zuten biek lanbidea; marrazketa klaseak hartzen zituzten planoak lantzeko, moldurak egiteko... Urte batzuetako beharra eta gero Argiñeta izeneko enpresa sortu zuten Azpitartek eta Condek, euren kabuz zerbitzuak emateko. Esaterako, Nestor Basterretxearen Tabirako eskultura euren eskuekin landutakoa da. «Basterretxea lehen egunean etorri zen. Guri maketa bat eman zigun, eta 25 toneladako *katxarro* bat egin genuen», oroitu du Condek. Horixe izan zen euren lehen enkargua. Baserriak konpontzen eta bestelako zereginetan ibili eta gero, bakoitzak bere bidea hartu zuen, eta Manuel Mateoren harrobian ere ibili ziren denboraldi batez.

Prekarietatea eta silikosisa

Condek dio beti gustatu izan zaiola harria lantzea. «Baina oso neketsua da, zikina, pisuarekin eta hautsarekin beti... Polita da, baina ez eskertua.» Harrobian sorkuntza gutxi zegoen. «Hondeamakinarekin harria atera, rotaflexarekin pikatu... geratu barik harri metroak ateratzea zen lana», bere esanetan. Prekarietate handia zegoen sektorean, harrobi gehienetan kontratu barik lan egiten zutelako, orduka ordainduta. Eta ordu asko izaten ziren, gainera. Begira Zipri Mendiolagarai iurretarrak kontatutako aspaldiko pasadizoa, Pablo Garitaonandiak jasoa:

«Behin, harginak galdetu zion kapatazari:

—Bihar ez dugu etorri beharko, ala?

—Bai, zer ba?

—Joan egin beharko dugu, bihar etortzeko!».

Oskar Azpitartek ondo ezagutu zituen lan horren baldintzak. Baita eraginak ere. Hargin askok pairatutako gaixotasuna harrapatu zuen berak: silikosia. Mateoren harrobian amaitu eta gero enteratu zen horretaz, baserri batean lanean zebilela arnasa hartzeko arazoa sentitu zuenean. «Harrobi hartan hartu nuen hauts guztia, eta hori ezin da atera», esplikatu du. Medikuak silikosi puntu bat baieztatu zion, gaur egun apur bat okerrera joan dena. Ondo dago, hala ere. Bere aurreko hargin askok zorte txarragoa eduki zuten, hamarkadetan zehar ugari izan baitziren silikosiaren erruz hil zirenak.

Azpitartek gaur egun eskulturak eta taillak lantzen ditu bere tailertxoan, baina lanbidez okina da. «Orain okindegi batean nago lanean, baina beti esaten dut ni hargina naizela. Hori betirako da.»

Langintza baten transmisioa

Azpitarre erreferentzi bat izan zen Manuel Mateoren harrobiko langile gazteentzat. Horixe uste du Abadiñon bizi den Jon Martinez hargin arratiarrak. Martinezek delineazioa ikasi zuen, eta Artean lan batzuk egin eta gero etorri zen Mateoren harrobira. Han pare bat urtez ibili zen bakarrik. Gero bere kabuz hasi zen, eta gaur egun Ormabarrue izeneko zerbitzua eskaintzen du, baserriak konpontzeko, beheko suak eraikitzeko eta armariak egiteko. «Beheko suena izan da nire pasioa. Diseinatu, kurbak landu...», esan du harriaren artisauak.

Antolin Condek beste harrobi batzuetan ere egin zuen lan, Mateoren harrobiaz aparte; Bilbao familiarenean eta Joaquín Gerediagarenean, besteak beste. Hargin ugari ezagutu zituen, eta gogoratzen du Gerediagak oso ondo jakiten zuela harria nondik moztu behar zen. Marmolerian ezagututako Benito Lizaur arrianditarra ere hargin fina zela kontatu du.

Condek eurengandik ikasi zuen, baina gerora hargintza irakasle ere izan zen. Adibidez, 1995 inguruan, Orozketan eskainitako emakumeentzako ikastaro batean, Juan Inazio Belarregaz batera. Han sei hilez ikasten ibili ziren emakumeetako bik, Rosi Oleaga eta Ana Larrañagak, langabezian geratu eta hargintzan probatzea erabaki zuten. Anak gogoratzen du hainbat forma landu zituztela. «Ezkutu bat,

Goiuriko ermitako leihoa.

kapitela, leihoak, beheko su bat ere egin genuen denon artean.» Pena da gerora hain ogibide maskulinoan barneratu ez izana. «Hango emakumeetako inork ez zuen jarraitu ofizioan», azaldu du Oleagak.

Ikastaro horren aurretik, ordea, 90eko hamarkada hasieran, Inazio Astigarragak Santa Apolonian sustatu zuen ikastegian ibili zen irakasle Conde, kasu honetan Julian Barroetagaz batera. Hiru urtez martxan egon zen Santa Apoloniako ikastegi hartan formatutako 14 gazteetako bat Iñigo Etxebarria iurretarra da, Pantaleon Etxebarria hargin ezagunaren biloba. Aitite bezala, aita eta osaba ere izan ziren harginak, eta Iñigok penaz oroitzen du denak silikosiaren erruz hil izana. Iñigori 17 urterekin erakutsi zioten ofizioa, duela hogeit bat urte zarratutako etxeko harrobian. Axpeko eliza berriztu zuten euren harriarekin, eta Gaztelugatxerako eskailerak ere bai, esaterako. «Artisau lana da: mendira joan, harria hartu eta landu... hori baino oinarritzkoagorik!», azaldu du. Eskuz egiten zuen lana: harria trokatik atera, rotaflexarekin ebaki, ziria sartu eta kolpe mailuarekin. «Alde batetik ebaki egiten duzu, eta bestera desdoblatu. Enborrari lez, goitik behera ematen badiozu desdoblatu egiten da.» Izan ere, antzinatik metatzen joan diren harea geruzek osatzen dute harria. «Sekulako itsaso usaina etortzen zen harria txikitzen genuenean», esplikatu du hunkiturik, iraganera bidaiatuko balu lez. Milioika urte atzera, gure Durangalde hau itsaso izan zenaren arrasto magikoa.

Ofizio eta kultura indartsu baten aztarnak dira horiek denak, gure ahanzturan daudenak, ezkutuan. Arakatzen hasiz gero gure historiaz berba egiten digutenak, garena eta izan ginena erakusten digutenak.